

ZABAT S FORMULOM ZAGOVORA IZ TROGIRA

Vanja Kovačić

UDK 7.04:73.033.1 (497.5 Trogir)“08”

Izvorni znanstveni rad

Vanja Kovačić

Uprava za zaštitu kulturne i prirodne baštine

Konzervatorski odjel - Split

U prilogu autorica analizira ranosrednjovjekovni zabat oltarne ograde pronađen u pločniku crkve sv. Sebastijana u Trogiru. Ikonografija zabata glorificira Kristovu pobjedu i Uskrsnuće, a prikaz ribe i polipa, personifikacija je borbe Krista i Sotone za duše umrlih. Zavjetni je natpis s formulom zagovora upućen Bogorodici, pa je pripisan zabatu oltarne ograde iz šesterolisne crkve sv. Marije na Poljani.

Korpus ranosrednjovjekovne skulpture Trogira zadnjih je godina proširen brojnim ulomcima arhitektonske plastike, kamenog crkvenog namještaja i epigrafičkim spomenicima koji svjedoče o tradiciji i dometima latinske pismenosti i kulture u tom malom urbanom središtu. Ranokršćanske crkve na mjestu današnje katedrale i benediktinske crkve sv. Ivana Krstitelja zasigurno su u ranom srednjem vijeku doživjele temeljitu obnovu, a možda i izvjesnu redukciju prostora. Prilikom obnove svetište je bilo opremljeno kamenim namještajem prema novim liturgijskim pravilima. Velik dio natpisa na dosad poznatim dijelovima predromaničkih oltarnih ograda bio je naknadno radiran te su uklonjena imena svetaca - titulara pojedinih crkava u gradu i njegovoj najbližoj okolici. Postupak *damnatio memoriae* prema imenima srednjovjekovnih vladara i odličnika, koji su bili nositelji zavjeta i naručitelji crkvene opreme, onemogućio je uvid u taj dragocjeni arhiv povijesnih ličnosti.¹ Slijedom stilske i

¹ Radiranje značajnih natpisa sa srednjovjekovnih spomenika prisutno je u ostalim dalmatinskim gradovima te u vladarskim sjedištima. Na trogirskom području poznati su oltarna pregrada i ciborij iz crkve sv. Marte u Bijaćima, zabat na preslici Gospe od Zdravlja na trogirskom groblju, čije je lučno natpisno polje izrezano, kao i zabat ugrađen u crkvu sv. Nikole na Čiovu koji je vjerojatno imao raniji natpis. Na dijelu mramorne grede koja je pronađena kao spolia u apsidi crkve sv. Barbare (sv. Martina) nakon datacijske oznake ...P TE(m)PORIB(us)... slijedilo je ime, ali je uništeno.

povijesne analize neki su dijelovi kamenog namještaja prepoznati kao elementi iste cjeline i ubicirani u crkvu sv. Martina i onu sv. Marije na glavnom trgu.² Disperzija ranokršćanskih spolia iz trogirskih bazilika zapažena je u svim srednjovjekovnim gradskim i prigradskim crkvama gdje dijelovi kamenog namještaja sa znakom križa imaju posvetno značenje.³ Nakon gradnje romaničke katedrale i benediktinske crkve sv. Ivana te kasnijih zahvata, ukonjenje predromanička skulptura se većim dijelom koristi kao građevni materijal, bez obzira na njen sakralni značaj i likovne odlike.

Najnoviji primjer zabata oltarne ograde pronađen je u crkvi sv. Sebastijana na glavnom gradskom trgu, koja je podignuta 1476. godine na mjestu ranijeg trijema crkve sv. Marije "de Platea". Ivan Lucić donosi podatke da je Gospina crkva na trgu imala trijem koji je kasnije pretvoren u crkvu sv. Sebastijana,⁴ a njegove su navode potvrdila najnovija arheološka istraživanja.⁵ Sjeverni zid predvorja bio je kraći od južnog koji se nalazi pod apsidom današnje crkve sv. Sebastijana, a s trga se ulazilo kroz bočno postavljena vrata. Tek u 15. stoljeću gradnjom crkve uz gradsku ložu oblikuje se jedinstveno južno pročelje gradskog trga.⁶

Od samog nastanka predvorje je bilo korišteno za ukapanje, jer je pod pločnikom bio niz antičkih i ranosrednjovjekovnih sarkofaga u smjeru istok-zapad te dvije zidane grobnice. U njima su otkriveni i numizmatički nalazi 14. stoljeća, a tradicija korištenja tih sarkofaga trajala je veoma dugo, možda i tijekom 15. stoljeća kada je podignuta nova zavjetna crkva sv. Sebastijana. Iznad pokrova jednog sarkofaga, s licem utopljenim u podlogu, otkriven je predromanički zabat izrađen od segetskog vapnenca (raspon luka 91 cm, vis. 90 cm, šir. 137 cm, deb. 12 cm, kut 86°). Na gornjoj i donjoj strani proširene stope zabata, te na sredini luka i vrhu trokuta sačuvani su ostaci olova i željeznih pernejeva za povezivanje s ostalim dijelovima ograde, odnosno za učvršćivanje križe-

² T. Burić, Predromanička skulptura u Trogiru, Starohrvatska prosvjeta (dalje SHP) 12, Split 1982, 153; isti, Tko je bio prokonzul trogirskog natpisa, SHP 20, Split 1990, 245. Iako je u novije vrijeme demantirano mišljenje da se u šesterolisnim crkvama koristi samo lučni oblik pregrade, Burić pripisuje dijelove dviju lučnih pregrada, iz druge polovice 9. i s konca 10. stoljeća, kamenom namještaju crkve sv. Marije. U opremi crkve koncem 10. stoljeća kao dedikant luka oltarne ograde sudjeluje zaderski prior Majo, iz patricijske obitelji Madijevaca, prokonzul Dalmacije. Drugo mišljenje zastupa R. Bužančić koji smatra da je prior Maius s nadvratnika crkve sv. Martina (danas Sv. Barbare) isti prokonzul s luka oltarne ograde te da se radi o dijelu namještaja iz predromaničke faze iste crkve. R. Bužančić, Nova saznanja o gradnji crkve sv. Martina (magistarski rad), Split 1996., 20, 67 i d., T. IX., isti, Predromanička pregradnja crkve sv. Martina u Trogiru, PPUD 35, Split 1995.

³ I. Babić, Starokršćanski ulomci u Trogiru, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji (dalje PPUD) 25, Split 1985, 25-47; V. Kovačić, Prilozi za ranokršćansku topografiju Trogira, Diadora 15, Zadar 1993, 291-301.

⁴ I. Lucić, Povijesna svjedočanstva o Trogiru II, Split 1979, 1042.

⁵ Zaštitni arheološki radovi provedeni su u ožujku i travnju 1988. g. prilikom uređenja crkve sv. Sebastijana.

⁶ R. Bužančić, *Renovatio urbis* Koriolana Cipika u Trogiru, Zbornik radova o Ivanu Duknoviću, 103-111.

Zabat oltarne ograde iz crkve sv. Sebastijana u Trogiru

va i vješanje svjetiljki. Manjkavost trećine zabata na desnoj strani otežava cjelovitu ikonografsku i epigrafsku analizu toga spomenika. Na sredini je trokutnog polja vitki križ s neznatno proširenim krajevima, a središnji žlijeb račva se na krajevima. Dvije golubice sučelice postavljene pod križem s jednom kandžom dodiruju njegov podanak. Na skladno oblikovanom tijelu pojedini dijelovi, kao krilo, vrat i noge, omeđeni su jednostavnim urezanim crtežom, plastičniji dijelovi s perjem prikazani su lučnim linijama poput ljuski, a rep je pokriven paralelnim žljebovima. Sa strana gornje polovine križa naziru se tragovi otučenih rozeta koje su uobičajeni simboli Sunca i Mjeseca pored raspela. Rubni dio zabata odvojen je ravnom letvom od figuralnog prikaza. Kimation je stiliziran nizom troprutastih arkadica sa šiljatim listom u sredini. Ovulus na vrhu zabata zatvara se poput laticice. Izdužene i polegnute kuke sa spiralnim završetkom još više naglašavaju širinu zabata, a s kimationom se spajaju u oštrom rebru.

Osim kanonskog simboličkog motiva u središnjem dijelu zabata, u proširenoj stopi na lijevoj strani nalazi se neuobičajna kompozicija u ikonografskom repertoaru predromaničke skulpture. Zbog širokog kuta kosih strana zabata i većeg promjera lučnog otvora, u stopama se stvara prostor za drugi simbolički prikaz. To su riba i polip, koji poput inicijala određuju početak natpisa.

Mekušac je usitnjen i stiliziran kao sipa sa četiri kraka na donjoj strani i urezan-im okom na ovalnoj glavi. Tijelo je ribe raščlanjeno jednostavnim kosim urezi-ma s naznakom za usta i škrge. Prikaz na praznom kraju zabata nalazi se i na primjeru iz crkve sv. Marte u Bijaćima gdje iza para antitetički postavljenih paunova slijedi golubica, a može se očekivati i kod onih zabata gdje se luk produžava i nakon tangencijalnog dodira s letvom.⁷ Na jednom od zabata iz Stombrata pojavljuje se klasični križ bez ukrasa sličan trogirskom koji se više uklapa u ranokršćansku tradiciju nego u raznoliki repertoar predromaničkih križeva.

Početak natpisa na luku korespondira s ribom koja je nad invokacijom imena Božjeg. Nakon znaka križa koji označava početak natpisa slijedi : IN DI NM INTERCESSIO SCA M . R . E A ... Uobičajno zazivanje imena Božjeg javlja se u kontrahiranom obliku DI za Dei i NM za Nomine što je pravilo za nomina sacra. Međutim samo, slovo D uncijalna oblika skraćeno je s prekrizhenom gornjom crtom tako da dolazi do dvostrukog skraćenja. Slova natpisa su vrsne izradbe s uncijalnim oblicima slova D, M i E, a posljednje se javlja i u uglatoj varijanti .

Nakon invokacije slijedi *intercessio* ili zagovor svecima za duše pokojnika. Premda kraj natpisa nedostaje, a i zadnji je sačuvani dio prilično oštećen, može se pretpostaviti da se radi o Bogorodici koja se zaziva kao odvjetnica ljudi, a sa sv. Ivanom Krstiteljem je posrednica za spas duša pravednika pred Kristom-sucem.⁸ Slična se formula javlja i na ranokršćanskim natpisima poput onog iz Poreča koji glasi *Auxiliante Deo et intercedente beata Maria...[h]aec primitiva eius oratibus reparata est ecclesia*, dok se na ambonu s Marusinca navodi *+Tua de tui[s] tibi, D(omi)ne, opt[uli], interces(s)io[ne] beati Iohann[is], memento serb[i] tui D(omi)ne*.⁹ Slični se tekstovi javljaju već krajem 4. i u 5. stoljeću u molitvama zagovora i onima na spomen mrtvih, a najčešće su upućeni Bl. Djevici Mariji, sv. Ivanu Krstitelju i sv. Stjepanu.¹⁰ Te su molitve kasnije inkor-

⁷ Lj. Karaman, Iz kolijevke hrvatske prošlosti, Zagreb 1930, sl. 43 c; N. Jakšić, Predromanički reljef sa spomenom blaženog Teodora u Bolu na Braču, PPUD 25, 51-52. Florealni motiv je izrađen i na ulomku zabata iz Arheološkog muzeja u Zadru, dok je na stopi zabata iz crkve sv. Andrije i sv. Petra urezan natpis † MARINA. Usp. I. Petricoli, Ranosrednjovjekovni natpisi iz Zadra, Diadora 2 (1960-61), Zadar 1962, n. 16, T. VIII, a; I. Petricoli - S. Vučenović, Crkve sv. Andrije i sv. Petar Stari u Zadru, Diadora 5, Zadar 1970, 194, sl. 10.

⁸ L. Réau, Iconographie de l'art chrétien II/I, Paris 1956, 460; isto, II/II, Paris 1957, 110. Stoga su Mariji pridodani atributi *Adjutrix, Auxiliatrix, Advocatrix* i *Mediatrice*.

⁹ F. Bulić, Sterro del nartece e dell'atrio della basilica di S. Anastasio a Marusinac, Bull. dalm. XXXV, Spalato 1912, 38; E. Diehl, Inscriptiones latinae christianae veteres I, Berlin 1925, 1937 A; E. Dyggve-R. Egger, Forschungen in Salona III, Wien 1939, 155.

¹⁰ V. L. Kennedy C. S. B., The Saints of the Canon of the Mass, Città del Vaticano 1963, 20, 45. U liturgijskim molitvama Bogorodica je prva zagovornica Krista: *Et intercedente beata et gloriosa semper Virgine Dei Genitrice Maria, ili Per intercessionem Deiparae Virginis*. Usp. Liber Usualis Missae et Officii, 1964, 260, 472. Usp. A. Blaise, Dictionnaire latin-français des auteurs chrétiens, Strasbourg; Thesaurus linguae latinae, vol. VII, 1; fasc. XIV, Lipsiae 1963, 2156-2158....*per intercessionem beatae et gloriosae... Dei genitricis Mariae*, Sacram. Greg. c. 53 A.

porirane u *Sacramentarium Gregorianum*, koji je u pravom smislu papinski misal, jer ga je papa upotrebljavao celebrirajući misu u Vatikanu ili Lateranu. Paralelno s njim u 6. stoljeću postoji i svećenički misal nazvan *Sacramentarium Gelasianum*. Iako je većina molitvi djelo Grgura Velikog, sistematizacija *Gregorianuma* može se pripisati papi Grguru II. iz sredine 7. stoljeća koji je unio inovacije u pjevanja i obrede.¹¹

Sv. Ivan navijestio je Krista, krstio ga u rijeci Jordanu i bio prvi mučenik za Kristovu vjeru. Stoga se i prvi među drugim martirima javlja kao posrednik za duše pokojnika kod Krista. Rubom srebrnog relikvijara s Lopuda teče natpis: *Domeni, beati, sancti, Battesta Iohannes et Marteris, intercedete pro mea peccata apud illum et per illum, qui vos coronavet.*¹² U funkciji intercedensa je i u posvetnom natpisu na krstionici kneza Višeslava čiji završetak glasi: *in honore videlicet Sancti Iohannis Baptiste, ut intercedat pro ego clientuloque suo.*¹³

† IN D(e)I N(o)M(in)e INTERCESSIO S(an)C(t)A M[a]R[i]E

Natpis s trogirskog zabata

Na temelju sačuvanog dijela lučnog natpisa s trogirskog zabata te uobičajenih formula molitve zagovora, predlažem rekonstrukciju teksta:

† IN D(e)I N(o)M(in)e INTERCESSIO(ne) S(an)C(t)A M[a]R[i]E A...

Na žalost, zbog nedostatka desnog dijela zabata ostaje otvoren završni dio natpisa na desnoj trećini luka. Slovo A na kraju sačuvanog dijela teksta možda je početak jednog od Marijinih atributa kao pomoćnice ili odvjetnice (*Adjutrix, Auxiliatrix, Advocatrix*).

Na ciboriju iz ranog 9. st., koji je po tradiciji iz Venecije prenesen u Berlin, molba je upućena Bogorodici: ... *intercedentam semper [Vir]gine*. Usp. N. Gray, *The Paleography of Latin Inscriptions in the Eight, Ninth and Tenth Centuries in Italy*, *The Papers of the British School at Rome* 16, Rome 1948, 117, No. 105.

¹¹ J. Richards, *Il console di Dio. La vita e i tempi di Gregorio Magno*, Sansoni ed. Firenze, 1984, 177-186.

¹² V. Novak, *Reliquarium Elaphitense*. Lopudski relikvijar, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 51 (1930/1934), Split, 165-196; H. Buschhausen, *Die Spättrömischen Metallscrinia und Frühchristlichen Reliquiare*, Wien 1971, 274-276.

¹³ I. Petricoli, *Krstionica s imenom "Vuissaslavo duci" i problem ninskog baptisterija*, *SHP* 14, Split 1985, 125-133.

Detalj s prikazom ribe i polipa na trogirskom zabatu

Na lijevom kraju zabata, u prostoru između lučnog dijela i grede vijenca, ukomponiran je motiv iz morskog svijeta zasad jedinstven u ikonografiji ranosrednjovjekovnog crkvenog namještaja. To je prikaz ribe i polipa, zapravo hobotnice koja je u usitnjenom obliku sličnija sipi. Izduženo tijelo ribe nadvija se nad znakom križa s invokacijom na početku natpisa. Riba odnosno ideogram Krista javlja se u ranokršćanskoj umjetnosti u simboličkom značenju Euharistije ili krštenja.¹⁴ Prizori iz maritimnog svijeta ukrašavaju mozaične podove ranokršćanskih krstionica i krsnih zdenaca, ili pak zidne štukature salonitanske krstionice, gdje evociraju živu, tekuću vodu krštenja.¹⁵ Slične scene nalaze se i u unutrašnjosti crkava, na podnim mozaicima i freskama, arhitektonskoj plastici

¹⁴ Na pluteju iz Brnaza i onom iz Otoka kod Sinja jasna je simbolika euharistijske žrtve. Predodžba golubica koje piju iz kantharosa i kljucaju ribu na pluteju iz Novigrada u Istri dio je slične simboličke kompozicije. V. J. Jeličić, *Tragovi ranokršćanske arhitekture od izvora do ušća rijeke Cetine*, u: "Cetinska krajina od prehistorije do dolaska Turaka", Izdanja HAD-a, sv. 8, Split 1984, 172, sl. 5, 176, sl. 10 a; B. Marušić, *Kasnoantički kaštel Novigrad (Istra) u svjetlu arheološke građe*, Diadora 11, Zadar 1989, 306, sl. 9.

¹⁵ Prikaz sipe nalazi se na podu baptisterija u Caričinom Gradu, kao i na afričkim primjerima. U Tunisu (Kélibia) ribe i sipa na dnu krsnog zdenca sugeriraju tekuću vodu života. Usp. P.-A. Février, *L'abeille et la seiche*, *Rivista di archeologia cristiana* 60, Roma 1984, 277-292.

kao i dijelovima sakralnog kamenog namještaja.¹⁶ Posebno su morski i riječni pejsaži s ribarima i raznim vrstama riba i morskih bića ukrašavali dijelove stropa, trijumfalne lukove i kupole crkava gdje predstavljaju gornje vode.¹⁷ To nebesko more pripada ciklusu kozmičkih prikaza u ranokršćanskoj ikonografiji, koje se ponekad javlja i na rubnim dijelovima kružnih oltarskih mensi poput onih iz Ostije i Eleuzine.¹⁸

Ipak na trogirskom zabatu nije predstavljena ni euharistijska žrtva ni raznovrsnost morskih bića u vodi krštenja, već se ističe suprotnost između čistih i nečistih životinja.¹⁹ Hobotnica i sipa nemaju ljuske i peraje i po starozavjetnim propisima idu u red nečistih životinja, te se ne smiju upotrebljavati za jelo i kult (Lev 11,9; Pnz 14,10). Za Isidora iz Sevilje sipa je nečista životinja koja se razmnožava iz vlastitih usta te je definira kao *in coeundum obscenum genus: ore enim concipit sicut vipera*.²⁰ Motiv sipe koju napada dupin često je prikazan na ranokršćanskim spomenicima u Dalmaciji. Ranije je uočen na više salonitanskih sarkofaga ispod ansa tabule i na ugaonim dijelovima piscine s južnog groblja u Saloni koji pripadaju drugoj polovini 4. stoljeća, te na jednom sarkofagu iz Zadra.²¹

Kao prijatelj čovjekov i spasitelj od smrti dupin se prikazuje već na poganskim sarkofazima, da bi u ranom kršćanstvu bio onaj koji prenosi duše pokojnika na drugi svijet. Njegova soteriološka svojstva pobjeđuju u borbi s

¹⁶ Rajski prizor ribolova s raznolikim morskim bićima nalazio se na kupoli S. Costanze u Rimu, a slične scene na stropnim kamenim konzolama ranokršćanske crkve na Tasosu kao i na drvenim gredama Justinijanove bazilike na brdu Sinaj. Usp. A. Grabar, *Sculptures byzantines de Constantinople (IVe-Xe siècle)*, Paris 1963, 70, 130, pl. XXII/2. Na pilastru oltarne pregrade iz Székesfehérvára iznad drva života je Kristov monogram, a nad njim splet riba, dupina i hobotnica. Usp. Z. Kádár, *Lineamenti dell'arte della Pannonia nell'epoca dell'antichità tarda e paleocristiana*, Corsi di cultura sull'arte ravennate e bizantina 16, Ravenna 1969, 190, fig. 4.

¹⁷ É. Chatel, *Les scènes marines des fresques de Saint-Chef*, Synthronon, Paris 1968, 177-187.

¹⁸ Oko središnjeg diska na menzi iz Eleuzine je niz morskih i vodenih životinja, dok na onoj iz Ostije s vanjske strane alveola plivaju sipa, dupin, više riba i nautilus. Usp. Γ. A. Σωτηριου, *Αι παλαιοχριστιανικαι βασιλικαι της Ελλαδος*, Αρχαιολογικη Εφημερις, Αθηναι 1929, 233, eik. 64; L. Panni *Ermini*, *Una mensa paleocristiana con bordo istoriato*, Riv. dell'Istituto nazionale d'archeologia e storia dell'arte, S. III, I, Roma 1978, 92, fig. 2.

¹⁹ P. Testini, *Il simbolismo degli animali nell'arte figurativa paleocristiana*, Settimane di studio del Centro italiano di studi sull'alto medioevo XXXI/II, Spoleto 1985, 1107-1168.

²⁰ H. Zug Tucci, *Il mondo medievale dei pesci tra realtà e immaginazione*, Sett. di studio del centro italiano di studi sull'alto medioevo, XXXI, Spoleto 1985, 343.

²¹ N. Cambi, *Krist i njegova simbolika u likovnoj umjetnosti starokršćanskog perioda u Dalmaciji*, VAHD 70-71/1968-69, 992-94, T. XIV 1; T. XVI 2, 3; T. XVII, 3; T. XXI 1; isti, *La figure du Christ sur les monuments paleochrétiens de Dalmatie*, *Disputationes Salonitanae I*, Split 1970, 64-66, sl. 18; isti, *Nuove scoperte di archeologia cristiana in Dalmazia*, *Actes du XIe Congrès International d'Archéologie Chrétienne*, vol. III, Rome 1989, 2433, fig. 35-37; isti, *Salonitan "Piscinae"*, VAHD 77, Split 1984, 232, fig. 2 d.

polipom, simbolom zla i mraka, pa je ova predodžba vezana samo za sepulkralne spomenike, sarkofage ili mense na kojima se vrši nadgrobna liturgija. Stoga ikonografski motiv borbe dupina i polipa nosi jasnu eshatološku poruku vjere u Uskrsnuće i pobjedu nad smrću. Na trogirskom zabatu dupin je zamijenjen ribom-Kristom koji je Spasitelj duša umrlih. Polip je u kršćanskoj simbolici kradljivac duša na vratima paklenim i amblem Sotone.²² Za Bazilija Velikog simbol je pretvaranja i dvoličnosti jer preuzima boju okoline da bi lakše uhvatio plijen, dok ga sv. Ambrozije opisuje kao lukavu i dosjetljivu životinju koja u mutnoj vodi napada neoprezne ribe. Personificira one koji zbunjuju izgubljene i navode na zlo slabe.²³

Prikaz dupina i polipa na sarkofagu s Manastirina u Saloni

Motiv ribe i polipa, preuzet iz bogate ranokršćanske ikonografije, na trogirskom je zabatu prikazan u ranosrednjovjekovnoj interpretaciji. Zabat nastaje u razdoblju slobodne primjene simboličkih motiva iz ranokršćanske tradicije, što prethodi kasnijim programskim rješenjima predromaničke plastike. Sarkofag u

²² L. Charbonneau - Lassay, *Il Bestiario di Cristo*, vol. 2, Roma 1994, 342-343.

²³ Dom Pierre Miquel, *Dictionnaire symbolique des animaux - Zoologie mystique*, Paris 1992, 223, 230.

središtu crkve sv. Marije na glavnom gradskom trgu u Trogiru inicirao je tezu o funeralno-memorijalnoj namjeni građevine.²⁴ Po dostupnim rezultatima istraživanja, sarkofag je bio ukopan u podu posred građevine, položen u smjeru istok-zapad prema istočnoj apsidioli, a po analogijama oltarna je ograda bila položena sredinom šesterolista, odnosno poprečno polovicom ploče nad sarkofagom. Otvor oltarne ograde zasigurno je bio natkriljen zabatom, čemu u prilog ide i ikonografija koja glorificira Kristovu pobjedu i Uskrsnuće, te molitva upućena Bogorodici da utječe za spas duša pokojnika. Sarkofazi pronađeni ispod pločnika predvorja mogu se po stilskim i epigrafičkim odlikama datirati od 10. do prve polovice 12. stoljeća, i vjerojatno su u njima počivali odličniji pripadnici svjetovne vlasti i plemstva. Sepulkralna namjena predvorja zasigurno je vezana za štovanje specifičnog i nedovoljno poznatog kulta pokojnika u memorijalnoj crkvi posvećenoj sv. Mariji. Podatak o popravku srušene crkve sv. Marije na Poljani, koju je iz temelja početkom 8. stoljeća poduzeo comes nepoznata imena, sin Konstancijev i unuk Velikoga Severa, ne donosi pojedinosti o izgledu starije ili novopodignute crkve.²⁵ Sistematska interpretacija dosad provedenih arheoloških istraživanja pridonijet će ispravnom tumačenju slojevitosti te građevine.

Trogirska kulturna sredina, s kasnoantičkom epigrafičkom baštinom i radioničkom tradicijom, davala je snažan poticaj duhovno-liturgijskog karaktera. Tom je krugu pripadao i tvorac epigrafičkog i ikonografskog programa ovdje donesenog zabata, koji se izdvaja po vrsnoći natpisa i djelomičnoj upotrebi uncijalnog pisma. Zasigurno je bio dobar poznavatelj liturgijskih tekstova i propovjedničke literature, a rukopisne uncijalne forme derivirao je iz manuskripata i antifonara u posjedu trogirske crkve. Uncijalna slova, posebice vrsni oblici D i M, rijetko se javljaju nakon 9. stoljeća, a simbolička i verbalna invokacija imena Božjeg za kojim slijedi zagovor Bogorodici kao i odsutnost pletera elementi su za ranu dataciju zabata. Stoga se zabat usudujemo pripisati izvornoj fazi ranosrednjovjekovne crkve sv. Marije, koja kao specifični arhitektonski tip nastaje u okrilju dalmatinskih gradova Zadra, Trogira i Splita, čiji se utjecaj ubrzo proširio i na hrvatsko zaleđe.

²⁴ T. Marasović, Iskapanje ranosrednjovjekovne crkve sv. Marije u Trogiru, SHP 8-9, Zagreb 1963, 87, 91; I. Fisković, O grobnim spomenicima u srednjovjekovnoj Dalmaciji, Dometi, XVII/5, 1984.

²⁵ R. Katičić, Vetustiores ecclesiae spatlensis memoriae, SHP, 17, Split 1987, 31.

UN TIMPANO TRAUINO CON FORMULA INTERCESSORIA

Vanja Kovačić

Nel corso delle ricerche archeologiche alla chiesa rinascimentale di S. Sebastiano a Traù (Trogir) è stato ritrovato il timpano di una recinzione d'altare. La chiesa fu innalzata nel 1478 sopra l'atrio della chiesa a sei absidi di S. Maria de Platea, che fu demolita nel secolo scorso. Al centro della chiesa di S. Maria nel corso di precedenti ricerche archeologiche era stato ritrovato, sotto la pavimentazione, un sarcofago che testimonia la funzione funerario-memoriale di questo edificio sacro. Sono stati recentemente rinvenuti diversi sarcofagi medioevali sotto la pavimentazione dell'atrio che aveva destinazione sepolcrale sull'esempio dei narzeci paleocristiani. Ciò era sicuramente legato a un culto specifico e non sufficientemente conosciuto di un defunto a cui si riservavano particolari onori nella chiesa memoriale consacrata alla Madonna.

Il timpano ritrovato che apparteneva ad un cancello d'altare si distingue per dimensioni e per specificità iconografiche. Nella parte centrale è il motivo programmatico delle colombe poste una di fronte all'altra sotto la Croce, che è una rappresentazione simbolica della Resurrezione, mentre all'estremità sinistra vi è il motivo del pesce e del polipo, derivazione medioevale del motivo tardoantico del delfino e del polipo, emblema di Satana, che rapisce le anime alle porte dell'Inferno. Questo chiaro messaggio di fede nella Resurrezione e di vittoria sulla morte è comprovato anche dall'iscrizione votiva sull'arco che invoca l'intercessione della Madonna. L'uso di caratteri onciali (D, E, M), l'assenza di elaborati ornamenti a intreccio e l'arcaismo dei simboli sono elementi che suggeriscono una datazione precoce, e riteniamo si tratti di una parte di recinzione del IX secolo, proveniente dalla chiesa di S. Maria de Platea. Un tale monumento dallo specifico programma iconografico poteva essere realizzato solo in quei centri urbani dalmati che come Traù erano stati fortemente improntati dalla tradizione culturale e dal patrimonio epigrafico tardoantichi ed arricchiti dai nuovi impulsi teologici altomedievali.